

Dr. Vértényi Jenő
„Bölcs és balga
eleink”

Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti
tanulmányok

„Degré Alajosnak nem adatott meg sem az oktató jogtörténész életpályáját teljessé tevő tankönyv, sem pedig a kutatásokat egybefoglaló nagymonográfia közzétételének lehetősége.”

E szavakkal vezeti be az előszó „Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok” című kötetét.

A válogatás nem titkolt célja az volt, hogy Degré Alajos sokirányú – közjogi, magánjogi, perjogi, közigazgatás jogi, jogtörténeti tanulmányait egységes kötetben közzétegye. Ezen tanulmányok fellelése ma már maga is nem csekély kutató munkát igényel, és a szövegek sokoldalúságukkal, valamint dokumentált alaposágukkal ejtik bámulatba az olvasót. Az impozáns jegyzetanyag bármely monográfiának dicséretére válna. A kötet 23 tanulmányt tartalmaz. Ebből kettő a magyar jogtörténetírás történeti előzményeit taglalja, kettő pedig a magyar alkotmány történetéhez fűz adalékokat. (Ez utóbbiak közül kiemelkedő az ún.: ellenállási jog szabályozások történeti elemzése, amely rávilágít arra, hogy az ellenállási jog eredetileg csak a püspököket és a főrangú nemeseket illette meg. Majd csak Werbőczy, aki a minden nemeset egyformán megillető kiváltságokat sorolja fel, tekinti úgy, hogy az ellenállási jog az egész nemesi rend egységes joga.)

A magyar törvénykezés történetével kapcsolatos írások száma hat, a helyi önkormányzatok történetéhez kapcsolhatóaké hét, míg a magyar magánjog történetével foglalkozó tanulmányok száma ugyancsak hat.

A törvénykezési jogtörténeti tanulmányok közül – talán a laikus olvasók számára is – az egyik legérdekesebb az Adatok a magyar bírói függetlenség múltjához címet viseli. A tanulmány azért is figyelemre méltó, mivel jogtörténeti tényekkel bizonyítja, hogy a bírói függetlenség már az első magyar államszervezetben is megjelent, csak más, a maitól eltérő értelme volt. Bár a bírák a király helyett – nevében – ítéleztek, és a király által megbízott, kinevezett személyek voltak, de a bíró nem lehetett érdekelt az általa ítélt ügyben és az igazságtalan bírót – Szent László rendelkezése szerint – meg kellett vesszőzni.

A modern értelemben vett bírói függetlenség - 1869-ig nem létezett. A bíraskodás nem volt önálló hatalmi ág, és mivel nem voltak kizárólag bíraskodással foglalkozó személyek vagy testületek, így a bíraskodás függetlensége alatt ezen időpontig a felektől való befolyásolás alóli mentességet, tehát az összeférhetetlenséget kell érteni. (Erre utal az is, hogy a bírák megölése, megrabosítása, rágalmozása, sőt, a szóbeli megsértése is hűtlenségként büntetendő már a XV. század végétől.)

Igen fontos része a tanulmánynak, hogy a bírói függetlenséget nem misztifikálja, és gondosan elemzi a bírák anyagi függetlenségének kérdését is.

E körben rámutat a tanulmány arra, hogy a bírói függetlenség – anyagi függetlenség hiányában – meglehetősen illuzórikus. (1723-ig a bírák jövedelmében jelentős részt képviselt az általuk kiszabott bírság. A Tripartitum és a Quadripartitum – ez utóbbi az ún.: Négyeskönyv, amely Erdély jogát foglalta össze – mint általános gyakorlatot az ajándék elfogadását nem, csak az ajándék fejében való igazságtalan ítélezést büntette.)

A boszorkányperek Zala megyében című tanulmány jelentősége abban áll, hogy e perekről korábban semmilyen összegzés nem jelent meg, sőt, a magyarországi boszorkányperekről szóló monográfiákból a Zala megyeiek teljesen hiányoznak.

A levéltári adatok alapján megállapítható, hogy 1723. és 1756. közt a megyében 48 boszorkányperben hoztak ítéletet – néhány esetben halálos végűt – példának okáért Nagykanizsán úgy, hogy a városnak nem is volt pallosjoga.

A Zala megyei boszorkányperek sajátossága volt, hogy azokat nem a hatóságok kezdeményezték, hanem tipikusan feljelentésre indultak, és igen komoly, a maga korában nagy terjedelműnek és alaposnak számító bizonyítási eljárás alapján született az ítélet.

A vádlottak általában idős nők voltak, akik ún.: tudós asszonyok vagy javasasszonyok, akik „bűne” éppen az volt, amit egyébként „hétköznapi”, rendes tevékenységükkel gyógyítottak, azt a vád szerint betegségeket előidézve „lerontották”, pl.: hideglelést, nyavalyatörést, a tehén tejének elapadását, állat elhullást okoztak. Méregkeveréssel nem foglalkoztak, illetve nem vádolták meg őket, mint az ország más tájain.

A maga nemében kuriózum az 1796. március 5-én Nemesnépen gyűjtogatásért megégetett nemes Göde István népítéletével kapcsolatos tanulmány. (A Pannon Tükör 2004. évi 5. száma közölte a tanulmányt teljes terjedelmében, így ezért ennek ismertetését mellőzöm.) Itt csak arra szeretnék utalni, hogy a megyei törvényszék 1801. szeptember 2-án hozott ítélete a „kemény dorgálás” lényegében felmentés volt. Ezzel a megyei táblabírók mintegy hallgatólagosan elismerték, hogy a nemesnépieket a vármegye nemtörődömsége, nemesi előjogtisztelte készítette az önbíraskodásra. (A királyi tábla érthetően – a jogrend súlyos megsértését észlelve – az ítéletet megváltoztatta, de az apparátus

mulasztását kénytelen volt értékelni és az elkövetőket 3 havi börtönre ítélte – „pallosjog bitorlás” címén.)

A helyi önkormányzatok történetével foglalkozik a Zala megyei közgyűlések – XVI. és XVII. századi - török háborúk korában című tanulmány, amely igen érdekes összevetéseket tartalmaz a Zala megyei közgyűlések és más megyei közgyűlések működése közt.

A közgyűlések fő feladatuknak tekintették a tisztségviselők megválasztását – általában egy évre – a statutum alkotást, a megyét érintő királyi leiratok megtárgyalását, a nemes emberek ellen indított perek és a megyére fellebbezett perek intézését, más megyékkel, hatóságokkal való levelezést, a követek beszámoltatását és a követutasítások kiadását.

A közgyűlések szavazási rendjét külön tanulmány tárja fel, - Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt - amely utal arra, hogy a megyei közgyűlés általában közfelkiáltással és nem szavazással hozta döntéseit. Zala megye még 1819-ben is arra az álláspontra helyezkedett, „hogy a közfelkiáltással való választás ősi szokás. Fejenként való szavazásnak csak akkor van helye, ha a felkiáltásból a választás világosan meg nem állapítható.”

Ez világos beszéd, a szavazatszámolás, mint az ősi jogok – nemzeti szokások – megsértése!!!

Jellemző volt, hogy amikor Deák Ferencet 1833-ban, első ízben választották követté, sem szavazás, sem jelölés nem volt, hanem ahogy az a 1833. év április 15-én kelt közgyűlési jegyzőkönyvben olvasható, „azon közbizalomnál fogva, amellyel Deák Ferenc táblabíró úr iránt viseltettek, nevezett közmegegyezéssel felkiáltással követté választott.”

Még az 1840-es években is közfelkiáltással történt a tisztújítás Zala megyében. (Nem minden tanulság nélküli módon 1843-ban az ellenérdekű pártok önálló csoportokat alkottak a megyeháza előtti téren – ahol is lovas katonák választották el őket egymástól – majd „a szabadelvű” párt vezetői végigvezették az ellenpárt néhány vezetőjét saját párthíveik sorain úgy, hogy azok meggyőződhetek arról, hogy azok vannak többségben. Ebbe belenyugodtak, így a többségi párt kikiáltotta egyhangúlag jelöltjei neveit.)

A kötet egyik legismertebb – és valószínűleg legtöbbet hivatkozott írása - Zala megye reformkori követutasításairól, ezek létrejöttének körülményeiről, a követválasztás, sok esetben erőszaktól sem mentes módjáról szól.

A követutasítás részletes szabályokat tartalmazott arra vonatkozólag, milyen álláspontot képviseljen a követ az országgyűlésen, és a követnek erről az utasítás teljesítéséről „jelentés” beszámoló is kellett írnia. Így ki kellett térnie arra is, hogy milyen körülmények – helytartó tanács vagy a bécsi udvar politikája, esetleg a főrendiház

magatartása – gátolta az utasítás teljesítését. (Ezért tiltotta meg a helytartótanács, hogy a követjelentéseket nyomtatott formában tejjessék.)

A XVIII. századbéli városi önkormányzat működésének titkaiba enged betekintést A Nagykanizsa önkormányzata a XVIII. században című tanulmány.

Nagykanizsa a megye legnagyobb, török kézre került városa volt. 1690 után – tehát amikor Nagykanizsát a töröktől visszafoglalták – a városban német többség keletkezett, és a város életét is ez határozta meg, olyannyira, hogy 1755-ig a városi tanács jegyzőkönyveit németül vezették. A város polgárainak – akik aktív és passzív választójoggal rendelkeztek – létszáma mintegy 130-210 fő között változott. (A magyar általános gyakorlat szerint a polgár és a városi lakos közt lényeges különbség van, pl.: 1773-ban az összeírt 38 kereskedő közül 23 izraelita volt, akik közül egyet sem vettek fel polgárnak.)

A török hódoltság után egy ideig a városi tanács tagjait kinevezték vagy részben választották, 1737-től szabályosan évenként választások voltak.

A városi tanács ülésein a földesúr - 1743-tól gr. Batthyány Lajos és leszármazottjai – megbízottja is részt vett, és gyakorta befolyásolta is a közgyűlés döntését. Ennek következtében a város állandó harcban állt a földesúrral és időnként a vármegyével is.

A már korábban említett boszorkányperbeli ítéleteken túlmenően inkább kisebb ügyekben: lopás, becsületsértés, illetve kisebb értékű vagyoni perekben ítéleztek, de a saját úriszék viszonylagos függetlenségére éberrel ügyelt a város.

A polgári gondolkodás legjellemzőbb példája az a tény, hogy az iskolaüggyel sokszor és igen gondosan foglalkozott a városi tanács, igyekezőn a működést és feltételeit saját – városi – igényeihez igazítani.

A kötet befejező írása A magyar magánjog történetéhez címet viseli, és vélhetően jobbra csak a szakmabelieket érdeklő tanulmányok, mint pl.: kártérítés joga az Anjoukorban; vagy az első – királyi ellenjegyzéssel szentesített – döntéstár, az ún.: Planum Tabulare (sive decisiones Curiales), röviden „Planum Tabulare”, keletkezésének körülményeivel kapcsolatos körülmények precíz ismertetése.

A recens nem köteles, de ebben az esetben nem is jogosult a recenziójában kritikát írni, de mint a szerző volt beosztottja és sok vonatkozásban patronáltja, inkább az érdeklődést kívánta felkelteni a jogtudós, Degré Alajos összegyűjtött írásai iránt. A kötet jelentőségét aligha lehet túlértékelni – tekinthetjük adósságtörlesztésnek is -, hiszen a tanulmányok így, egyetlen kötetben összefoglalva, jobban és könnyebben hozzáférhetőek a szakmai és szélesebb körű olvasóközönség részére. Ezt elősegíteni hálás feladat, és a volt „principális”-sal szemben kedves kötelesség.